

ΣΠ. Δ. ΚΥΡΙΑΖΟΠΟΥΛΟΥ

**Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ
ΘΡΗΣΚΕΙΑ
ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ**

ΙΩΑΝΝΙΝΑ 1970

Ε.Υ.Δ της Κ.ε.Π.
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΣΠ. Δ. ΚΥΡΙΑΖΟΠΟΥΛΟΥ

Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΘΡΗΣΚΕΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

«Ὅδ γὰρ ἐλαττοῦται ἢ ἐπὶ τοῖς μεγίστοις
ἐκπληξίς, ἐπειδὴν ὁ τρόπος καθ' ὃν
γίνεται τι τῶν παραδόξων ἐξευρεθῆ».

Μέγας Βασίλειος: Ὁ-
μιλιῶν εἰς τὴν Ἑξαήμερον Α' 10
(P. G., M i g n e, t. XXIX, σ. 25)

**ΙΩΑΝΝΙΝΑ
1970**

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΑΥΤΟΤΕΛΗ ΕΡΓΑ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ

1. Προλεγόμενα εις τὴν ἐρώτησιν περὶ Θεοῦ,
Ἀθῆναι 1960, σελ. 303.
2. Ἐλευθερία καὶ ἀυθυπέρβασις,
Ἀθῆναι 1962, σελ. 126.
3. Ἡ παρουσία τῆς Φυσικῆς ἐπιστήμης,
Ἀθῆναι 1963, σελ. 350.
4. Ἡ σημερινὴ γλῶσσα — Γλωσσολογία τῆς τεχνικῆς,
Ἀθῆναι 1964, σελ. 284.
5. Ἡ καταγωγὴ τοῦ Τεχνικοῦ πνεύματος,
Ἀθῆναι 1965, σελ. 304.
6. Τὸ γεγονὸς τῆς φιλοσοφίας,
Ἀθῆναι 1969, σελ. 160.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΑΝ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

Εἰς τὸν Αἰὼν Καρζὴν χάρισμα

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΑΝ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

ΜΕΧΡΙ ΤΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ

I	
Ἡ ἀντιδικία τοῦ ἀγροτικοῦ ἥθους πρὸς τὴν ποιμενικὴν ἀθηντίαν	9
II	
Γεωπολιτικὴ ἐξουδετέρωσις τῶν διογενῶν βασιλέων	13
III	
Θεοὶ χωρὶς κοινωνικὴν ἀρμοδιότητα καὶ ἱερατικὴν ὑπηρεσίαν	17
IV	
Ἀμύντορες τῶν ἀνθρώπων ὡς ἀντίπαλοι, σύμμαχοι καὶ διάδοχοι τοῦ κυρίου τῆς θείας τάξεως	23
V	
Τὸ γένος τῶν ἡρωϊκῶν προδρόμων τοῦ νόμου καὶ τοῦ τραγικοῦ δράματος	30
VI	
Διὰ τοῦ ναυτικοῦ βίου πρὸς τὴν ὑπερβατικὴν θεότητα	37
VII	
Πῶς ἀπεμύθευσεν ὁ ἱστιοφόρος κληρὸς τὴν Ἐπικὴν θεολογίαν	44
VIII	
Φύσις καὶ λόγος, τὰ ἑπαθλα τοῦ ἀγῶνος ἐναντίον τοῦ Ὀλυμπιακοῦ κράτους	49
IX	
Ὁ Ζεὺς εἰς τὸ τέλος τῆς παρεμβατικῆς τοῦ πολιτικῆς	54
X	
Πρὶν ἐπιβληθῆ τῶν τυράννων ὁ θρησκευτικῶς ἀκατοχόρωτος δῆμος	58

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΝ

	I	
Πρὸς ἀντικατάστασιν τῆς εὐσεβείας διὰ τοῦ κρατικοῦ χρέους		65
	II	
Τὸ ἄλλοθι τοῦ θεοῦ εἰς τὴν τραγωδίαν καὶ ὁ ἀγιασμός τῆς ὁμοτιμίας εἰς τὴν γλυπτικὴν		69
	III	
Ἐναντὶ τῆς ὑπερφυσικῆς δυνατότητος ὁ ἀνθρώπινος παράγων		72
	IV	
Διατί δὲν ἐτέθη πρόβλημα μονοθείας ἐντὸς τῆς πόλεως		77
	V	
Νομοθετικὴ ἀναστολὴ τῆς θρησκευτικῆς καταδίκης τοῦ σώματος		81
	VI	
Ἡ ἀποθέσις τοῦ ἱστορικοῦ προσώπου μετὰ τὴν δημοτικὴν κυριαρχίαν		85
	VII	
Ὁ θεομορφισμὸς τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἡ ἀνδροπρέπεια τοῦ θεοῦ ὡς ἐπακόλουθα τοῦ ἀστικοῦ δικαίου		90
	VIII	
Ἐφ' ὅτου ἡ κοινὴ γνῶμη ἔχασε τὸ ἠθικὸν τῆς ἔρεισμα		97
	IX	
Ἐνώπιον τοῦ αἰτήματος τῆς φιλανθρωπίας ὡς κοινωνικῆς ἐπιταγῆς		101
	X	
Ἐκ τῆς ἐνοχῆς διὰ τὴν πολιτικὴν δυστυχίαν εἰς τὴν ἀναγέννησιν διὰ τοῦ ἐπουρανίου ἀνθρώπου		107
ΠΑΡΑΠΟΜΠΑΙ		111
ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΟΝΟΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΟΝΟΜΑΤΙΚΩΝ ΕΚΦΡΑΣΕΩΝ		127

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΑΝ. ΠΑΘΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ
ΜΕΧΡΙ ΤΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΑΝ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

I

Η ΑΝΤΙΔΙΚΙΑ ΤΟΥ ΑΓΡΟΤΙΚΟΥ ΗΘΟΥΣ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΠΟΙΜΕΝΙΚΗΝ ΑΥΘΕΝΤΙΑΝ

Ἡ Ἑλλάς δὲν συνέβαλεν εἰς τὴν δημιουργίαν τῶν πνευματικῶν βάσεων τῆς Εὐρώπης ἀπλῶς διὰ τῆς ἐπιστήμης, τὴν ὁποίαν ἐθεμελίωσεν, ἀλλὰ κυρίως διὰ τῆς θρησκείας, τὴν ὁποίαν ἐξεπαίδευσε. Τὸ γεγονός, ὅτι δὲν ἀπέκρουσεν, ἀλλ' ἐμεσίτευσεν τὴν προσφορὰν τῆς Ἀνατολῆς, ὑπῆρξεν ἡ προϋπόθεσις τῆς ἱστορικῆς πορείας τοῦ Δυτικοῦ κόσμου. Ἀργότερον βεβαίως ἡ Δύσις εὗρε τὴν εὐκαιρίαν νὰ ἐκτιμήσῃ τὴν καθαρῶς θεωρητικὴν παραγωγὴν τῆς Ἑλλάδος, εἶχεν ὅμως οὐσιαστικῶς τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἀναπτύξει τὸν Εὐρωπαϊκὸν τῆς χαρακτῆρα. Ὡς ἐκ τούτου θεμελιώδη σημασίαν διὰ τὴν ἱστορίαν, ὅπως τὴν κινεῖ σήμερον ἡ ἐπιστημονικὴ διάρθρωσις τῆς ὕλης, δὲν ἔχει μόνον ἡ Ἑλληνικὴ θεωρία καὶ ἡ Ἑλληνιστικὴ μηχανή, ἀλλ' ἐπίσης ἡ παρακολούθησις τῆς θρησκευτικῆς ἐτοιμασίας, ἡ ὁποία συνετελέσθη ἀπὸ τῆς ἐγκαταστάσεως τῶν Ἑλλήνων εἰς τὴν ἐσχατιὰν τῆς Βαλκανικῆς χερσονήσου.

Προτοῦ ἐμφανισθοῦν Ἰνδογερμανικὰ φύλα εἰς τὸ νοτιοανατολικὸν ἄκρον τῆς Εὐρώπης, ἀποικοὶ ἐκ τῆς Μ. Ἀσίας κατέκτησαν τὸν Αἰγαῖον χῶρον καὶ ἰδρυσαν εἰς τὴν Κρήτην τὴν ἰσχυροτέραν ναυτικὴν τῶν βάσιν. Διὰ τῶν μεταναστῶν αὐτῶν ἔφθασαν εἰς τὴν μετέπειτα Ἑλλάδα ἡ θεὰ καὶ μετὰ τὴν ἐμπέδωσιν τῆς πατριαρχικῆς ἐξουσίας εἰς τὴν Ἀνατολὴν ὁ κύριος καὶ σύζυγος (πόσις) τῆς Γῆς (Δᾶς), οὕτως ὥστε ὁ Οὐρανὸς καὶ οἱ νομάδες ὀπαδοὶ τοῦ νὰ εὗρεθῶν διὰ τῆς ἐκπορθήσεως τοῦ Προελληνικοῦ κόσμου ἐνώπιον ἐνὸς θεολογικῶς ἀνεπτυγμένου πολιτισμοῦ, ἐπὶ τῶν πνευματικῶν βάσεων τοῦ ὁποίου διέτρεξαν τὴν ἱστορικὴν τῶν σταδιοδρομίαν. Ἀπηχῆσεις τῶν γεγονότων τῆς προσαρμογῆς αὐτῆς δὲν διετηρήθησαν εἰς τὴν μυθολογικὴν μνήμην καὶ πλὴν τῆς γλωσσικῆς ἐνδείξεως, ὅτι ὁ πρωτινδογερμανικὸς ὄρος «τιτάν -» ἐξέφραζε τὴν ἐποχὴν τῆς καθόδου τῶν Ἑλλήνων γενικῶς τὸν θεόν

ὡς πατέρα² ἢ βασιλέα³, ἡ ἀντιδικία τῶν χθονίων καὶ τῶν οὐρανίωνων ἀποτελεῖ μίαν ὑπόθεσιν, ἡ ὁποία εἶναι δυνατὸν νὰ συναχθῆ ἐκ παραλλήλων συμβάντων εἰς ἄλλους τόπους καὶ μάλιστα ἐκ τῆς ἐπαναλήψεώς της εἰς τὸν Ἑλληνικὸν χῶρον μετὰ τὴν ἀφιξίν τῶν ἀκολουθῶν τοῦ Κρόνου καὶ ἰδίως τοῦ Διός. Ἐν πάσει περιπτώσει ὁμοίως τὴν ἐποχὴν τῆς συναθροίσεως τῶν ἐπομένων κυρίων τῆς καταστάσεως βορείως τῆς Θεσσαλίας οἱ «πρότεροι θεοί⁴, οἱ Τιτᾶνες καλέονται»⁵, εὕρισκοντο εἰς τὸ πλευρὸν τῆς θείας Μητρός, διὰ νὰ ἐξαποσταλοῦν ὡς ἀπότοκοί της μετὰ τὴν ἐπέλασιν τῶν Ἑλληνοφώνων νοτίως τοῦ Ὀλύμπου εἰς τὸ ἔρεβος, τὸν ἀντίποδα τῆς ἡλιακῆς ἐπικρατείας τοῦ νομαδικοῦ θεοῦ, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον σημαίνει, ὅτι κατὰ τὴν δραματικὴν των ἐξαφάνισιν ἀπὸ τοῦ προσώπου τῆς γῆς ἦσαν ἐκπρόσωποι τοῦ γεωργικοῦ ἤθεος ἀπὸ κοινοῦ πρὸς τοὺς συναδέλφους ὁμίλους τῶν Ἑκατογχείρων καὶ τῶν Κυκλώπων, τῶν ἄλλοτε φοβερῶν διὰ τὴν συνοχὴν των διοικητῶν τῆς ζωῆς ὑπὸ τὴν κηδεμονίαν τοῦ ἀκτινοβόλου ἐπουρανίου ὀφθαλμοῦ. Τὴν παραμονὴν τῆς μυθολογικῆς ἀναμορφώσεως τῶν ἐθνικῶν δεδομένων τοῦ μετέπειτα Ἑλληνικοῦ κόσμου πρέπει ἐπίσης νὰ διελύθη βιαίως ἡ συζυγικὴ σχέσις τῆς Γῆς καὶ τοῦ Ποσειδῶνος, τὴν ὁποίαν ὑποκατέστησε τελικῶς ὁ γάμος τοῦ Διός καὶ τῆς Ἥρας.

Ἐπὶ τοὺς ὄρους αὐτοὺς οἱ ἄρπαγες τῶν γυναικῶν τοῦ ἀγροτικοῦ συνοικισμοῦ μετὰ τὸν φόνον ἢ τὴν ὑποδούλωσιν τῶν πατέρων, συζύγων, υἱῶν ἢ ἀδελφῶν των καὶ οἱ διάδοχοι τῶν βιαστῶν τῆς μητρός των, οἱ ὁποῖοι ἐγαλουχήθησαν, διὰ νὰ ἐκδικηθοῦν τοὺς τυράννους, ἀπετέλεσαν τὰ δραματικὰ πρόσωπα τῆς θείας σφαίρας. Οἱ κύριοι τῆς γῆς ὑπέστησαν ἐντὸς ὀλίγου τὴν ἐπίθεσιν τοῦ ἰσχυροτέρου, ὅπως ὁ Κρόνος ἢ τοῦ τελευταίου ἐκ τῶν ἀρρένων ἀπογόνων των, ὅπως ὁ Ζεὺς, ἀφοῦ προηγουμένως ἐξουδετέρωσαν, ὄσους ἐκ τῶν ἐνθέων τοῦ μητρικοῦ φίλτρου ἐπεχείρησαν νὰ καταλύσουν τὴν δεσποτείαν. Ἡ πατριαρχικὴ τάξις καὶ ἡ στοργή, τὸ κράτος καὶ ὁ ὑπόδουλος πληθυσμὸς, τὰ πνεύματα τοῦ ποιμνίου καὶ τοῦ ἀγροῦ συνεκρούσθησαν εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ μύθου, τῆς πρώτης ἀν-

θρωπολογικῆς παραστάσεως τῶν ἱστορικῶν γεγονότων καὶ ἀπετέλεσαν εἰς τὸ πλαίσιον τῆς στοιχειώδους κοινωνικῆς ομάδος τὴν βασικὴν ὑπόθεσιν τῆς Ἑλληνικῆς θεολογίας.

Ὅσον κρισιμώτερος καθίστατο διὰ τὴν ζωὴν ὁ τρόπος τῆς συνυπάρξεως τῶν εὐπατριδῶν τοῦ φρουρίου καὶ τῶν καλλιεργητῶν τῆς πεδιάδος, εἰς τρόπον ὥστε νὰ περιορισθῇ μὲ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου ἡ σημασία τῶν γεωργικῶν καὶ τῶν μετεωρολογικῶν φαινομένων, τόσον περισσότερον ἡ μυθολογία διεδραμάτιζε τὴν ἀντίθεσιν τῆς αὐθεντίας, ὅπως τὴν ἐξέφραζεν ὁ παλαιὸς νομαδικὸς οὐρανοδρόμος καὶ τῆς δικαιοσύνης, ὅπως τὴν ἀντελαμβάνοντο οἱ πιστοὶ τοῦ θαύματος τῆς βλαστήσεως, τὴν μνησικακίαν τῶν εὐνουχιζομένων πατριαρχῶν καὶ τὴν ἐπαναστατικὴν διάθεσιν τῆς ἀγροτικῆς θεότητος, ἡ ὁποία ἐνέπνεε τοὺς ἀνατροπεῖς τοῦ καθεστῶτος. Εἰς τὴν Ἑλλάδα διὰ τὸν λόγον αὐτὸν τὰ γεγονότα τῆς φύσεως περιώρισαν ἐνωρὶς τὴν θρησκευτικὴν των προβολήν, διὰ νὰ δώσουν θέσιν εἰς τὴν ἀμυναν τῆς γεωργικῆς κοινότητος ἐναντίον τῆς ποιμενικῆς ἐξουσίας.

Λόγω τοῦ συνωστισμοῦ ἐξ ἄλλου, ὁ ὁποῖος προεκλήθη ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τῆς δευτέρας χιλιετίας π.Χ. διὰ τῆς καθόδου τῶν μετέπειτα γνωστῶν ὡς Ἀχαϊκῶν, Ἰωνικῶν καὶ Δωρικῶν λαῶν πρὸς τὴν θάλασσαν, ἐνώπιον τῆς ὁποίας ἔπρεπε νὰ μονιμοποιήσουν τὴν διαμονήν των ἢ νὰ τραποῦν εἰς τὰ ὄρη, ἐφ' ὅσον δὲν ἦσαν εἰς θέσιν νὰ ὑποτάξουν ἢ νὰ ἐκδιώξουν τοὺς κατόχους τῶν γονίμων ἐκτάσεων, ἐδημιουργήθη ἐντὸς τοῦ Ἑλληνικοῦ χώρου μία ρευστότης εἰς τὴν ἐννοιαν τοῦ δικαίου οὕτως ὥστε, ὅσα ἐθεωροῦντο αὐτονόητα, νὰ ἐμφανίζονται ὡς ἀπαράδεκτα ἐντὸς μιᾶς γενεᾶς καὶ νὰ προβάλλουν ἀναλόγως τῆς ἐθνικῆς τύχης μίαν ἀξίωσιν, ἡ ὁποία ἔθετεν ὑπὸ αἵρεσιν αὐτὴν καθ' ἑαυτὴν τὴν ἠθικὴν ὑπόστασιν τοῦ ἐκάστοτε ἀρχοντος θεοῦ. «Φαίνεται γὰρ ἡ νῦν Ἑλλάς καλουμένη οὐ πάλαι βεβαίως οἰκουμένη, ἀλλὰ μεταναστάσεις τε οὔσαι τὰ πρότερα καὶ ῥαδίως ἕκαστοι τὴν ἑαυτῶν ἀπολείποντες βιαζόμενοι ὑπὸ τινων ἀεὶ πλειόνων»⁶. Οἱ μῦθοι τῆς βιαίας διαδοχῆς κυριάρχων πατέρων ἐκ μέρους τῶν υἱῶν των

ἐρμηνεύονται λοιπὸν καὶ διὰ τῆς ἐμφανίσεως μεταγενεστέρων ποιμενικῶν ὀμίλων τῆς ἰδίας καταγωγῆς, οἱ ὅποιοι διὰ τῆς συμπαραστάσεως τῶν καταπιεζομένων καὶ διὰ τοῦ ἐθνικοῦ των σφρίγους ὑποκατέστησαν εἰς τὴν κυριότητα τοῦ τόπου παλαιότερους συγγενεῖς. Ὁ βασικὸς ἐν τούτοις λόγος, ὁ ὅποιος ὑπέσκαψε τὴν θέσιν τοῦ φωτογενοῦς θεοῦ, ὑπῆρξεν ἡ προσπάθεια τοῦ ἐγχωρίου βασιλέως νὰ διατηρήσῃ τὴν συνοχὴν τοῦ κράτους, τὸ ὅποιον μετὰ τὴν προσγείωσιν τῆς φυλῆς τοῦ ὄχι μόνον δὲν εἶχεν ἀνάγκην τῆς ἀλληλεγγύης τῶν ἄλλοτε κοινῶν κτητόρων τοῦ μετακινουμένου κεφαλαίου, ἐφ' ὅσον ἡ περιουσία διὰ τῆς διανομῆς τῶν γαιῶν ἀνέπτυσε τὴν ἰδιωτικὴν τῆς μορφήν, ἀλλ' ἐπίσης δὲν ἐβασίζετο εἰς τὴν ἐσωτερικὴν συγκατάθεσιν, ὅσων ἔπρεπε νὰ κερδίσουν τὴν ζωὴν των ἐργαζόμενοι χάριν τῶν οὐρανίωνων. Ὁ βασιλεὺς ἐπέβαλε τότε τὴν λατρείαν τοῦ ἐπισήμου θεοῦ ὡς κρατικὴν ὑποχρέωσιν καὶ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον προεκάλεσεν εἰς τὰ θέματα τῆς θρησκείας τὴν ἔντασιν, ἡ ὅποια ἐγέννησε τὸν φιλομήτορα διάδοχον τῆς ἀρχῆς του.